

<https://liar.ui.ac.ir/?lang=en>

Literary Arts

E-ISSN: 2322-3448

Document Type: Research Paper

Vol. 16, Issue 4, No.49, Winter 2025, pp. 117-138

Received: 29/05/2024

Accepted: 13/11/2024

Examining Psychological Elements in the Works of Khaled Hosseini

Shaghayegh Tamizifar

M. A. Student, Department of Persian Language and Literature, Payam Noor University, Tehran, Iran
shaghayegh.76tmz@gmail.com

Mohammad Ebrahim Irajpour

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Payam Noor University, Tehran, Iran
irajpour@pnu.ac.ir

Zahra Aghababaii

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Payam Noor University, Tehran, Iran
zahrababaii@pnu.ac.ir

Abstract

Khaled Hosseini, the acclaimed Afghan-American novelist, is renowned for his poignant narratives that delve beyond mere storytelling into the complexities of psychology and sociology. His novels, which resonate with diverse audiences, are celebrated for their rich character development and strong themes, capturing the attention of literature enthusiasts. These works skillfully speak across generations, unveiling the intricacies of familial bonds, secrets, and legacies, appealing to readers captivated by multi-generational tales and the dynamics of complex characters. Moreover, Hosseini's works offer profound insights into the culture, history, and social norms of Afghanistan. By evoking emotions ranging from the anguish of betrayal to the joy of connection, his writing fosters empathy for the characters, setting his prose apart from other literary works. The masterful intertwining of psychological themes with cultural authenticity solidifies his standing as a distinguished literary figure. This study aims to dissect various aspects of Hosseini's work with a focus on analyzing psychological elements. It seeks a deeper understanding of the intricate relationship between literature, psychology, and sociology depicted in Hosseini's prominent works, highlighting literature's power to touch the human heart and soul.

Keywords: Psychological Theories, Khaled Hosseini, *The Kite Runner*, *A Thousand Splendid Suns*.

Introduction

The study investigates the psychological dimensions woven into Khaled Hosseini's novels, specifically examining how his work reflects and illuminates complex emotional and societal themes. The primary objective of this research is to investigate how psychological theories and principles manifest in Hosseini's storytelling, particularly through his portrayal of trauma, guilt, and redemption, which align with both individual and collective experiences of Afghan society. Hosseini's novels, *The Kite Runner* and *A Thousand Splendid Suns*, provide a unique lens through which to examine the interaction between psychological conflicts and cultural realities (Hosseini, 2007). This research considers existing literature on psychological theory in literature, focusing on how previous studies have framed character development and emotional authenticity as vehicles for exploring mental health and resilience (Atkinson & Atkinson, 2000; Goodfriend & Heinzen, 2019).

*Corresponding author

Tamizifar, S., Irajpour, M. E., & Aghababaii, Z. (2025). Examining psychological elements in the works of Khaled Hosseini. *Literary Arts*, 16 (4), 117-138.

2322-3448 © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

10.22108/liar.2024.141570.2379

While there is a considerable body of work addressing the cultural and historical aspects of Hosseini's writing, limited attention has been given to a focused psychological analysis. Therefore, this research fills a gap by examining his characters through a psychological lens, providing a deeper understanding of their emotional landscapes and the narrative's effect on readers. The study hypothesizes that Hosseini's characters exemplify psychological resilience shaped by trauma and healing processes, suggesting that literary works can serve as powerful reflections of mental and emotional recovery.

Through this exploration, the research seeks to enhance the appreciation of literature as a medium for empathy and insight, while also highlighting the limitations inherent in interpreting fictional narratives solely through a psychological framework.

Materials and Methods

This research employs a qualitative, literary analysis approach to examine the psychological elements in Khaled Hosseini's novels, focusing on *The Kite Runner* and *A Thousand Splendid Suns*. The analysis centers on identifying and interpreting psychological themes, such as trauma, guilt, resilience, and healing, within the narratives and character arcs. Textual analysis is conducted through a lens of psychological theories, including Freudian and Jungian perspectives, to understand how these elements are embedded in character development and plot progression (Freud, 2000; Jung, 1964).

Primary sources consist of Hosseini's novels, while secondary sources include scholarly articles, psychological literature, and prior analyses of Hosseini's work. Existing literature on psychological constructs within fictional narratives is reviewed to establish a theoretical framework, allowing for a more in-depth examination of how Hosseini portrays complex emotional and mental states. Qualitative coding methods are applied to categorize recurring psychological motifs, supported by close reading techniques to unpack the narrative and symbolic representations of psychological concepts.

Data collection relies on systematic note-taking and thematic grouping to capture the nuances of psychological themes. This methodological approach is limited by its interpretative nature, which may introduce subjectivity. However, triangulating insights from established psychological theories with the character-driven storytelling in Hosseini's work provides a robust basis for analysis. By exploring characters' psychological journeys, this study seeks to reveal how literature can illuminate human resilience and empathy, underscoring the potential therapeutic effects of engaging with emotionally profound narratives (Schultz & Schultz, 2021).

Research Findings

The analysis of Khaled Hosseini's novels reveals recurring psychological themes, with trauma, guilt, and resilience emerging as central elements. In *The Kite Runner*, the protagonist's journey is profoundly shaped by trauma and a deep sense of guilt related to betrayal and the quest for redemption. These experiences align with Freudian concepts of repression and unresolved trauma, which manifest in the character's recurring dreams and compulsive behaviors as he struggles with his past actions (Hosseini, 2003; Hosseini, 2013).

In *A Thousand Splendid Suns*, themes of resilience and psychological endurance are prominently depicted through characters who endure domestic abuse and societal oppression. These characters' paths reflect Jungian archetypes, symbolizing transformation and inner strength in the face of profound suffering. This analysis indicates that Hosseini's narratives effectively use psychological principles to deepen character development, inviting readers to empathize with the characters' complex emotional experiences (Jung, 1964; Maslow, 2020).

The findings suggest that Hosseini's portrayal of these psychological struggles offers a unique therapeutic resonance, especially for readers who may identify with similar challenges. By weaving psychological and cultural themes, Hosseini not only illustrates the resilience of his characters but also highlights the broader capacity of literature to foster empathy and understanding. This study underscores the significant role that literature can play in helping readers confront and process difficult emotions, positioning Hosseini's work as both culturally insightful and psychologically impactful.

Discussion of Results and Conclusions

The findings of this study confirm that Khaled Hosseini's novels effectively integrate psychological theories with character-driven storytelling, which helps illuminate the depth of human resilience and the process of emotional healing. The primary research question, which examined how psychological elements are embedded within Hosseini's narratives, is addressed through a close analysis of trauma, guilt, and resilience in *The Kite Runner* and *A Thousand Splendid Suns*. These novels demonstrate how characters' psychological challenges echo universal human experiences, highlighting how trauma can evolve into growth and self-awareness when coupled with resilience (Hosseini, 2003; Hosseini, 2013; Jung, 1964; Rogers, 2019).

In addressing the hypothesis, it is evident that Hosseini's characters undergo transformative psychological journeys, which align with Freudian and Jungian concepts of repression, guilt, and archetypes of strength. The struggles of Hosseini's protagonists, particularly with past traumas and cultural limitations, resonate across cultural boundaries, indicating the author's success in crafting universally relatable narratives. These insights reinforce the notion that literature serves as a powerful medium for exploring complex psychological themes, creating a shared space for readers to engage with their own emotional landscapes (Maslow, 2020; Rogers, 2019).

In conclusion, Hosseini's novels offer both literary and psychological value, demonstrating the therapeutic potential of literature. His works encourage empathy and self-reflection, positioning literature as a vehicle for mental resilience and healing. The study emphasizes the role of fiction in enabling readers to process and confront emotional challenges, confirming the transformative impact of Hosseini's storytelling on both individual and collective levels.

کالبدشکافی آثار داستانی خالد حسینی با تمرکز بر عناصر روان‌شناختی

شقایق تمیزی‌فر، دانشجوی کارشناسی ارشد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور تهران، ایران

shaghayegh.76tmz@gmail.com

محمد ابراهیم ایرج‌پور* , دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

irajpour@pnu.ac.ir

زهرآ آقابابایی، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

zahrababaii@pnu.ac.ir

چکیده

خالد حسینی، رمان‌نویس تحسین‌شدهٔ افغان-آمریکایی، به دلیل روایت‌های تکان‌دهنده‌اش شهرت دارد که فراتر از داستان‌سرایی صرف به پیچیدگی‌های روان‌شناسی و جامعه‌شناسی می‌پردازد. رمان‌های او که با مخاطبان مختلف طنین‌انداز می‌شود، به دلیل پروراندن شخصیت‌های غنی و درون‌مایه‌ای قوی مورد توجه علاقه‌مندان ادبیات است. این آثار به طرز ماهرانه‌ای از نسل‌های مختلف سخن می‌گویند و پیچیدگی‌های پیوندهای خانوادگی، رازها و میراث‌ها را آشکار می‌کنند و برای خوانندگانی که مجذوب روایت‌های داستانی میان چندین نسل و پویایی شخصیت‌های پیچیده هستند، جذاب می‌شوند. علاوه بر این، آثار حسینی نگاهی عمیق به فرهنگ، تاریخ و هنجارهای اجتماعی افغانستان دارد. رمان‌های او با برانگیختن احساسات و عاطفه مخاطب که از رنج خیانت تا لذت ارتباط ادامه دارد، سبب ایجاد حس همدلی با شخصیت‌های داستانی می‌شود و همین امر نشر او را از دیگر آثار متمایز می‌کند. درهم‌تنیدگی ماهرانه مضامین روان‌شناختی با اصالت فرهنگی جایگاه او را به عنوان شخصیت برجسته ادبی تثبیت می‌کند. هدف این مقاله کالبدشکافی جنبه‌های مختلف آثار داستانی حسینی با تمرکز بر تحلیل عناصر روان‌شناختی است. این مقاله به دنبال درک دقیق‌تری از رابطه پیچیده بین ادبیات، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی است که در آثار برجسته حسینی به تصویر کشیده شده است تا شاهی بر قدرت ادبیات در لمس قلب و روح انسان باشد.

کلیدواژه‌ها: نظریه‌های روان‌شناسی، خالد حسینی، بادبادک‌باز، هزار خورشید تابان

* مسئول مکاتبات

تمیزی فر، شقایق، ایرج‌پور، محمد ابراهیم، آقابابایی، زهرا. (۱۴۰۴). کالبدشکافی آثار داستانی خالد حسینی با تمرکز بر عناصر روان‌شناختی. *فنون ادبی*، ۱۶ (۴)، ۱۱۷-۱۳۸.

۱.۱ مقدمه

رمان‌های خالد حسینی به‌ویژه *بادبادک‌باز*، *هزار خورشید تابان* و *ندای کوهستان* از پس‌زمینه افغانستان فراتر می‌رود و جوامع گسترده‌ای را با فرهنگ‌ها و ساختارهای مختلف پوشش می‌دهد که در آنها مضامین علمی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی درهم آمیخته می‌شوند. این عناصر، درک ما را از رفتار انسان، تأثیر پایدار تروما و بافت اجتماعی پیچیده در روایت‌های او عمیق‌تر می‌کند.

خالد حسینی مدرک کارشناسی خود را در رشته زیست‌شناسی دانشگاه سانتاکلارا اخذ کرد و پس از فارغ‌التحصیل شدن در رشته پزشکی از دانشگاه سن‌دیگو، در سال ۱۹۹۶ در رشته تخصصی پزشکی داخلی مشغول به تحصیل شد. حسینی در روایت‌ها از دانش پزشکی خود بهره می‌برد و درک عمیقی از پیامدهای جنگ را منعکس می‌کند. کاربست علم پزشکی داستان‌سرایی او را غنی می‌کند و دیدگاهی منحصر به فرد در مورد رنج و شفای انسان ارائه می‌دهد. علاوه بر این، در آثار او به نقش علم پزشکی در شکل‌دهی زندگی و سرنوشت شخصیت‌هایش اشاره می‌کند.

شهرت حسینی نه تنها از گیرایی داستان‌سرایی وی، از کاوش در تجربه‌های پیچیده انسانی و زمینه‌های اجتماعی ناشی می‌شود. روایات او مرزهای ادبی متعارف را می‌شکند و زمینه مناسبی را برای تحقیقات میان‌رشته‌ای فراهم می‌کند. حسینی با به‌کارگیری سبک روایی، مضامین خود را در دسترس قرار می‌دهد و در عین حال درک چندوجهی از شخصیت‌هایش را ارائه می‌دهد. رمان‌های او به موضوع‌هایی مانند جنگ، آوارگی، حقوق بشر و عدالت اجتماعی می‌پردازد و با طنین عاطفی خود از مرزهای فرهنگی و جغرافیایی فراتر می‌رود.

مهارت حسینی در توصیف منظره‌های زنده و به یاد ماندنی به تصویر کشیده می‌شود و خوانندگان را قادر می‌سازد تا با شخصیت‌هایی از فرهنگ‌ها، مذهب‌ها یا نژادهای گوناگون ارتباط عاطفی برقرار کنند. عمق عاطفی آثار او چه عذاب خیانت را به تصویر بکشد و چه لذت ارتباط، به‌طور خاصی قدرتمند است و همدلی را در بین خوانندگان تقویت می‌کند. پیمایش ماهرانه او در موضوع‌های روان‌شناختی همراه با اصالت فرهنگی موقعیت او را به عنوان نویسنده‌ای محترم و تأثیرگذار تثبیت می‌کند.

در قلمرو نظریه روانکاوی مفاهیم کلیدی زیگموند فروید و کارل یونگ ابزارهای بی‌بدیلی برای تشریح پیچیدگی‌های روان‌شناختی در رمان‌ها ارائه می‌دهند. نظریه فروید درباره ضمیر ناخودآگاه که به عنوان مخزنی از امیال و ترس‌های سرکوب‌شده عمل می‌کند، بر این اصل استوار است که بسیاری از رفتارها و تجربه‌های افراد تحت تأثیر انگیزه‌ها و خاطراتی قرار دارند که در ضمیر ناخودآگاه آنان پنهان شده است. این نظریه به درک عمیق‌تر ریشه‌های رفتارهای شخصیت‌ها و درگیری‌های درونی آنان کمک می‌کند (نصیری، ۱۴۰۳). در مقابل، کارل یونگ با معرفی مفهوم ناخودآگاه جمعی، نظریه‌ای را مطرح کرد که براساس آن تمام انسان‌ها دارای سطحی مشترک از ناخودآگاه هستند که شامل کهن‌الگوها و نمادهای اسطوره‌ای می‌شود. این نمادها و تصاویر که در طول تاریخ و در میان فرهنگ‌های مختلف تکرار شده است به تحلیل لایه‌های زیرین انگیزه‌ها و اعمال شخصیت‌ها کمک می‌کند (Jung, 1959/1398). علاوه بر این، بهره‌گیری از چارچوب‌های نظری امکان کاوش درون‌مایه‌هایی نظیر سرکوب، انتقال روانی و روند فردیت‌یابی را فراهم می‌کند که همگی به شکل‌گیری شخصیت‌ها و توسعه خط سیر داستانی کمک می‌کند (Smadja, 2019/1401). به این ترتیب، تحلیل روانکاوانه نه تنها به واکاوی ساختار ذهنی و عاطفی شخصیت‌ها می‌پردازد، بلکه بسترهای فرهنگی و اجتماعی را آشکار می‌کند که در پس‌زمینه این تجربه‌ها نهفته است و در نهایت به فهم جامع‌تری از داستان و ابعاد مختلف آن منجر می‌شود (جمشیدی، ۱۴۰۲).

هدف این مقاله کالبدشکافی جنبه‌های مختلف آثار حسینی با تمرکز بر عناصر روانی درون است. با بررسی عمق شخصیت‌های داستانی او و معضلات اخلاقی که شخصیت‌ها با آنها روبه‌رو هستند ما موضوعات فراوانی را برای بحث‌های تأملی کشف می‌کنیم. دیدگاه‌های علمی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی به‌کاررفته در روایت‌های حسینی تأثیر متقابل پیچیده بین آموخته‌های انسانی را آشکار می‌سازد که با کاوش در این جنبه‌ها درک عمیقی از اهمیت آثار ادبی حسینی به دست می‌آوریم. آثار حسینی ما را دعوت می‌کند تا شاهد هم‌گرایی ادبیات با دیگر علوم باشیم.

۱.۲ پیشینه تحقیق

آثار ادبی تحسین‌شده خالد حسینی به‌دلیل بینش‌های عمیق اجتماعی و روان‌شناختی‌شان موضوع پژوهش‌های گوناگونی بوده است. این مطالعات عمدتاً به بررسی پیچیده مسائل اجتماعی و تحلیل شخصیت‌ها در چارچوب روایت‌های او می‌پردازند. تحقیقات مستقل و جامع در این حوزه محدود است؛ اما چندین اثر درخور توجه به درک رمان‌های حسینی از منظر روان‌شناسی اجتماعی کمک کرده است که می‌توان نمونه‌های زیر را نام برد:

غافل حربی (۱۳۸۸) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «گناهان و جبران: مطالعه‌ای رفتارگراییانه از رمان تاوان (۲۰۰۱) به قلم ایان مک‌ایوان و رمان بادبادک‌باز (۲۰۰۳) نوشته خالد حسینی» به بررسی کتاب *بادبادک‌باز* در کنار کتاب *تاوان* ایان مک‌ایوان از دیدگاه نظریه رفتارگرایی در روان‌شناسی می‌پردازد. هدف این مطالعه بررسی حالت‌های روانی شخصیت‌ها با تمرکز بر واکنش‌ها و دگرگونی‌های آنان است که بر جنبه‌های احساس گناه، شرطی‌سازی عملی و رفتار کلامی تأکید و تحلیلی انتقادی و رفتارگراییانه از رمان‌ها ارائه می‌کند.

اویسی و عارفی (۱۴۰۲) در مقاله «بررسی مؤلفه‌های واقع‌گرایی و طبیعت‌گرایی در آثار خالد حسینی: مرور رمان‌های بادبادک‌باز و هزار خورشید تابان» به تحلیل چگونگی استفاده حسینی از واقع‌گرایی و طبیعت‌گرایی برای به تصویر کشیدن چشم‌اندازهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی افغانستان می‌پردازد. این مقاله به موضوع‌هایی همچون دوستی، روابط خانوادگی، عشق، خیانت، شجاعت، ترس، جنگ، تجاوز و مهاجرت اشاره دارد و تأثیر عمیق وقایع تاریخی را بر زندگی فردی نشان می‌دهد. این پژوهش با تمرکز بر این عناصر به تعهد حسینی در بازنمایی تجربه‌های واقعی مردم افغانستان در میان آشفتگی‌ها تأکید می‌کند.

نوروزی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی شخصیت در رمان بادبادک‌باز» بر رشد شخصیت در «بادبادک‌باز» حسینی تمرکز دارد و براساس دیدگاه جامعه‌شناختی تعاملات پیچیده شخصیت‌ها و زمینه‌های اجتماعی درون رمان آشکار می‌شود.

این مجموعه آثار شالوده‌ای را تشکیل می‌دهد که پژوهش حاضر بر آن بنا می‌شود و هدف آن کشف بیشتر عناصر روان‌شناختی اجتماعی در رمان‌های حسینی است. با بررسی این ابعاد، مقاله به دنبال درک دقیق‌تری از رابطه پیچیده بین ادبیات، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی است که در آثار برجسته حسینی به تصویر کشیده شده است.

معرفی خالد حسینی

خالد حسینی از چهره‌های برجسته ادبیات معاصر است که به‌دلیل روایت‌های عمیق و ژرف‌نگرش شهرت دارد. حسینی در سال ۱۹۶۵ در کابل افغانستان به دنیا آمد. زندگی حرفه‌ای حسینی به‌اندازه رمان‌های او چندوجهی و جذاب است. سال‌های اولیه زندگانی حسینی در افغانستان در محیطی کمابیش آرام و با غنای فرهنگی بود. پدرش دیپلمات وزارت خارجه افغانستان

بود و مادرش زبان فارسی و تاریخ را در دبیرستانی در کابل تدریس می‌کرد. این پیشینه دیدگاهی منحصر به فرد درباره فرهنگ و سیاست افغانستان برای او فراهم کرد؛ باین حال تهاجم شوروی به افغانستان در سال ۱۹۷۹ خانواده او را ناچار به درخواست پناهندگی از ایالات متحده کرد و در نهایت در کالیفرنیا ساکن شد. حسینی قبل از اینکه نویسنده‌ای تمام وقت شود حرفه پزشکی را دنبال می‌کرد. او از دانشکده پزشکی دانشگاه کالیفرنیا در سن دیگو فارغ التحصیل شد و بیش از ده سال به طبابت مشغول بود. این پیشینه پزشکی بر آثار ادبی او بسیار تأثیر می‌گذارد و تصویری دقیق و همدلانه درباره آسیب‌های جسمی و روانی شخصیت‌ها نشان می‌دهد.

شهرت حسینی علاوه بر تألیفات ادبی به دلیل کمک‌های انسان‌دوستانه‌اش نیز هست. او سفیر حسن نیت کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل در آرژانس پناهندگان سازمان ملل بود و بنیاد خالد حسینی را تأسیس کرده است که کمک‌های بشردوستانه را در افغانستان ارائه می‌کند. نوشته‌های حسینی به‌طور چشمگیری بر نگرش جهانی به افغانستان تأثیر گذاشته است و دیدگاهی انسانی و همدلانه از کشوری ارائه می‌دهد که اغلب در رسانه‌های جهان با جنگ و درگیری تعریف می‌شود. رمان‌های او به زبان‌های بسیاری ترجمه شده است و در نتیجه ضمن در دسترس بودن داستان‌های او برای مخاطبان جهانی، باعث درک بیشتری از فرهنگ و تاریخ افغانستان شده است.

زندگی و آثار خالد حسینی تلاقی تجربه‌های گوناگون او به‌عنوان مهاجر، پزشک و رمان‌نویس است. رمان‌های او نه تنها دارای ارزش ادبی بسیاری است، بلکه به خوانندگان سراسر جهان درک عمیق‌تری از تجربه بشری در زمینه تاریخ افغانستان می‌دهد.

۲.۱ بررسی مؤلفه‌های علمی، ادبی و روان‌شناختی در آثار خالد حسینی

در دل رمان‌های خالد حسینی مؤلفه‌هایی از بن‌مایه‌های علمی، ادبی و روان‌شناختی نهفته است. این عناصر به‌طرز پیچیده‌ای در بافت روایی در هم تنیده است و کاوش چندوجهی از تجربه‌های انسانی را ارائه می‌دهد. ساختار این مقاله به بررسی این جنبه‌ها می‌پردازد و چگونگی تأثیر آنها را بر داستان‌سرایی حسینی آشکار می‌کند.

۲.۱.۱ بادبادک‌باز

بادبادک‌باز (*The kite runner*) داستانی تلخ و تکان‌دهنده و روایتی از اولین کتاب خالد حسینی نویسنده افغان-آمریکایی است که اولین بار در سال ۲۰۰۳ منتشر شد. بادبادک‌باز با استقبال گسترده منتقدان مواجه و پس از انتشار در سال ۲۰۰۳ جزو پرفروش‌ترین کتاب‌های بین‌المللی شد. از این رمان به دلیل تداوم کلیشه‌ها در مورد افغانستان و مردم آن انتقاد شد؛ باین حال محبوبیت این رمان به افزایش آگاهی درباره افغانستان و تاریخ پرتلاطم آن کمک کرده است و همچنان به‌عنوان اثری پرخواننده و بحث‌انگیز در ادبیات معاصر معرفی می‌شود. داستان‌گویی خاطره‌انگیز و شخصیت‌پردازی ماهرانه خالد حسینی ضمن جلب توجه خوانندگان در سراسر جهان و تبدیل آنها به کاوشی تحسین‌برانگیز در مورد ظرفیت روح انسان برای عشق، خیانت و رستگاری، به‌عنوان کاتالیزوری قوی در موضوع‌هایی مانند دوستی، بخشش و تأثیر جنگ و خشونت بر افراد و جوامع عمل کرد. این جستجو در تاریخ و فرهنگ افغانستان خوانندگان را غرق در زیبایی و تراژدی گذشته و حال افغانستان می‌کند و آنان را به سفری دردناک می‌برد تا پیچیدگی‌های روابط انسانی و پیامدهای اعمالشان را بررسی کنند. به‌طور کلی بادبادک‌باز روایتی جاودانه و تکان‌دهنده باقی می‌ماند و با خوانندگان همه فرهنگ‌ها و نسل‌ها همراه می‌شود (Hosseini, 2003/1397a).

۲.۱.۲ هزار خورشید تابان

هزار خورشید تابان (*A Thousand splendid suns*)، دومین رمان خالد حسینی، دروازه‌ای به‌سوی شناخت جامعه زنان و پلی به‌سوی تاریک‌ترین و خاموش‌ترین حقایق انسانی است که پس از موفقیت *بادبادک‌باز* در سال ۲۰۰۷ منتشر شد. هزار خورشید تابان از قدرت و استقامت زنان افغان در برابر رویدادهای ناخوشایند بی‌شمار می‌ستاید و از مضامین بسیار قوی رمان ایجاد تصویری زنده از مقاومت زنان افغان در برابر سختی‌هاست. مریم و لیلا هر دو سختی‌های باورنکردنی را از آزار جسمی گرفته تا از دست دادن عزیزانشان متحمل می‌شوند؛ اما اراده و تلاش آن دو در طول داستان ستودنی است. آنان در جامعه‌ای که اغلب ضمن نادیده گرفتن زنان به آنان ستم نیز روا می‌دارند از یکدیگر حمایت و محافظت می‌کنند. در طول داستان، عشق عمیق و فداکاری‌هایی را که مادران برای فرزندانشان انجام می‌دهند - حتی در بدترین شرایط - برجسته و مشهود است. در این میان، پس‌زمینه جنگ و درگیری در افغانستان نقش بسزایی در شکل دادن به زندگی و تجربه‌های شخصیت‌ها دارد؛ بنابراین تأثیر مخرب جنگ بر افراد و خانواده‌ها به‌گونه‌ای به تصویر کشیده می‌شود که آنان را مجبور به رویارویی با وحشت‌های فوق تصور و انتخاب‌های دشوار می‌کند. حسینی پیامدهای مخرب جنگ را بر خانواده‌های افغان از زمان از دست دادن عزیزانشان تا تخریب خانه‌ها و جوامعشان به تصویر می‌کشد. هزار خورشید تابان در سفرهای درهم‌تنیده شخصیت‌ها مضامین عشق، فداکاری، مادری، دوستی و روحیه تسلیم‌ناپذیری زنان افغان را در مواجهه با ناملایمت‌ها به زیبایی هرچه تمام‌تر بررسی می‌کند و به تصویر می‌کشد. نویسنده طی این سفر، زنان بسیاری را توصیف می‌کند؛ زنانی که زیر برقع‌هایشان داستان‌های فراوانی برای روایت داشتند. این کتاب نیز برای سه هفته متوالی در بازار کتاب آمریکای شمالی در صدر فهرست پرفروش‌ترین کتاب‌ها قرار گرفت و در ایران نیز سه ترجمه از این کتاب در بازار کتاب موجود است که در نوع خود رکورد موفق است.

۲.۱.۳ ندای کوهستان

ندای کوهستان (*The mountains echoed*) رمانی دیگر از خالد حسینی روایتی از طنین تصمیم‌های ما در سرنوشت نسل‌های بعدی است که در سال ۲۰۱۳ منتشر شد. این کتاب نیز مانند دیگر داستان‌هایش ضمن پرداختن به سختی‌ها و مشکلات مردم افغانستان این بار از سبک جدیدی برای روایت داستان‌هایش بهره گرفته و باعث زیبایی و جذابیت دوچندان آن شده است. روایت‌های تودرتوی چند نسل که باعث شده است این کتاب کاملاً متمایز و متفاوت از دیگر آثار او باشد. این رمان به مجموعه‌ای از داستان‌های به‌هم‌پیوسته مبدل می‌شود که در قاره‌های آسیا و آمریکا رخ می‌دهد و دهه‌های مختلفی را دربرمی‌گیرد و به نظر می‌رسد این بار برخلاف دیگر آثارش پیامدهای جنگ به آرامی از کنار داستان عبور می‌کند و تنها نتایج آن، تأثیر ترسناکی بر روان و زندگی افراد می‌گذارد. پس به نظر می‌رسد که این داستان بیشتر به سرنوشت آیندگان و فرزندان سرزمین افغانستان می‌پردازد؛ البته روح غم را در تمامی فصل‌های این کتاب می‌توان درک کرد و حتی خوشبخت‌ترین شخصیت‌ها هم به نظر می‌رسد که از عمق وجود احساس خوشبختی ندارند؛ اما شخصیت‌ها با ارتباطات به‌هم‌پیوسته و همدلی انسانی، خود را با احساسات، آموزه‌ها و خواسته‌های مشترک مرتبط می‌بینند.

خالد حسینی در این رمان به نقش سنت و هویت فرهنگی در شکل دادن به زندگی فردی و قدرت داستان‌سرایی برای گرد هم آوردن مردم می‌پردازد و بیان زنده او از وقایع و مناظر شهری افغانستان و نیز کاوش او در اساطیر افغانستان به رمان عمق و بافت می‌بخشد.

۲.۱.۴ دعای دریا

دعای دریا (sea prayer)، دیگر اثر حسینی، روایتگر داستانی مختصر و ویران‌کننده از کتابی مصور که در سال ۲۰۱۸ منتشر شده است. «دعای دریا» برخلاف رمان‌های قبلی‌اش انحرافی از سبک روایی طولانی اوست و خالد حسینی این بار داستانی کوتاه را در قالب شعر نو به مخاطبان هدیه می‌دهد. این کتاب در قالب نامه‌ای از پدری به پسر خردسالش که مروان نام دارد، روایت می‌شود؛ نامه‌ای که بیان قدرتمندی از عشق و فداکاری والدین است. دعای پدر برای سلامتی و آینده مروان نشان می‌دهد که والدین برای محافظت از فرزندانشان حتی در مواجهه با چالش‌های فراتر از تصور تلاش فراوانی می‌کنند. همچنین، پدر خانواده خاطراتی را از زندگی مسالمت‌آمیز آنان در شهر حمص قبل از شروع جنگ بازگو می‌کند. او ضمن توصیف مناظر و صداهای پُر جنب و جوش شهر، تصویری از زندگی آرام خود را پیش از جنگ ترسیم می‌کند. با شدت گرفتن و نزدیک شدن درگیری‌ها چاره‌ای جز پناه بردن به سرزمینی دوردست و نامطمئن برای ساکنان شهر باقی نمی‌ماند؛ پس آنان آماده می‌شوند تا برای جستجوی امنیت سفری خطرناک و چالش‌برانگیز را از راه دریا آغاز کنند و به اروپا بروند. داستان که در پس‌زمینه جنگ داخلی سوریه می‌گذرد تصویری دلخراش از تجربه پناهندگی و احساسات عمیقی است که با چنین سفرهایی همراه می‌شود (Hosseini, 2018/1397b).

همچنین، این کتاب با نقاشی‌های زیبای آبرنگ دن ویلیامز (Don Williams) آراسته شده است. قلم خالد حسینی در این کتاب نیز تکان‌دهنده است؛ چراکه هزینه‌های انسانی جنگ و آوارگی را بیان می‌کند و یادآور انعطاف‌پذیری و قدرت روح انسان در برابر سختی‌های دور از ذهن است. حسینی در سرتاسر کتاب از زبانی زنده و خاطره‌انگیز برای ارائه تصویری از سوریه و انتقال حس فقدان و ناامیدی استفاده می‌کند که مروان و خانواده‌اش آن را در نتیجه جنگ تجربه می‌کنند. او همچنین موضوع‌هایی مانند پیوند بین والدین و فرزند، قدرت حافظه و اهمیت امید را در لحظه‌های تاریکی بررسی می‌کند. از جنبه‌های بسیار برجسته کتاب روشی است که در آن تجربه پناهندگی را به تصویر می‌کشد و کلیشه‌ها و پیش‌داوری‌ها درباره پناهندگان را دچار تردید می‌کند. حسینی با بیان داستان این خانواده یادآوری می‌کند که پناهندگان توده‌هایی بی‌هویت نیستند، بلکه افرادی با داستان‌ها و خاطرات بی‌ظیری هستند.

موضوع مهم دیگر کتاب نقش همدلی و شفقت در شکل دادن به واکنش ما به بحران پناهندگان است و پیام آن روشن است: «ما باید انسانیت پناهندگان را به رسمیت بشناسیم و هرچه در توان داریم برای کمک به آنان در مواقع ضروری انجام دهیم.» رمان از دریچه چشم کودکی تأثیر مخرب جنگ را بر زندگی بی‌گناهان به تصویر می‌کشد. بی‌گناهی و آسیب‌پذیری مروان بر عمق عاطفی روایت می‌افزاید و تأثیر درگیری را بر آسیب‌پذیرترین اعضای جامعه به خوانندگان یادآوری می‌کند؛ البته نویسنده در پس داستان، نور آمیدی را بر بحران پناهندگان و تجربه‌های دلخراش کسانی می‌تاباند که به دلیل درگیری و آزار و اذیت مجبور به ترک خانه‌های خود می‌شوند. همچنین، او بر استیصال و آسیب‌پذیری خانواده‌هایی مانند خانواده مروان تأکید می‌کند؛ چراکه حس عمیق از دست دادن را دربرمی‌گیرد که همراه با آوارگی اجباری است و خانواده‌ها مجبورند خنله‌ها، خاطرات و عزیزان خود را پشت سر بگذارند و رها کنند. به‌طور کلی، ترسیم فضای داستان دعای دریا همدردی با مهاجران است و کودک مهاجری که در دریا غرق شد طرح‌واره دوران کودکی و نوجوانی خود نویسنده کتاب یعنی خالد حسینی است که به دلیل شرایط سیاسی پیش آمده با آن مواجه شده و مجبور به مهاجرت و پناهندگی سیاسی شده است. نویسنده می‌تواند در این داستان به خوبی احساسات قلبی و فضای کودکی را در وطن اصلی خود ترسیم کند. واگویی‌های پدری که دعا می‌کند فرزندش از بلاهای دریا در امان بماند، کتاب را پر از احساسات رنگی زیبا و تلخ در کنار یکدیگر کرده است؛ در نتیجه

نویسنده توانسته است این احساسات را به مخاطب انتقال دهد. درد از دست دادن، مرگ، هجران، جنگ، عشق و محبت در داستان به‌خوبی به تصویر کشیده شده و همه در کنار هم قرار داده شده است. بن‌مایه تراژیک در داستان *دعای دریا* پررنگ است و مهاجرت که از عناصر ثابت قصه‌های نویسنده است قدرت او در به تصویر کشیدن فضاهای کودکانه و قدیمی را صمیمانه و شفاف نشان می‌دهد و باعث همدلی میان نویسنده و مخاطب می‌شود. همچنین، تشبیه خون و شهادت به دریای وسیع باعث برانگیختن حس تنفر از جنگ و احساس نبود امنیت و ایجاد حس فداکاری و انسان‌دوستی می‌شود. نویسنده با آه‌افسوس حسرت ایام خوش گذشته را می‌خورد و با آب‌وتاب از ایام کودکی خود صحبت و خاطرات خوش را بازگو می‌کند و پیداست که از مکان و زمان کنونی خود احساس امنیت نمی‌کند تاجایی که انتظار مرگ دارد؛ اما باوجود ویرانی کتاب *دعای دریا* حامل پیام امیدی نیز هست که نشان‌دهنده مقاومت و عزم پناهندگان برای ساختن زندگی جدید برای خود و فرزندان‌شان است.

درمجموع، *رمان دعای دریا* دل‌نوشته‌ای قدرتمند و تکان‌دهنده است و با همان بیان واقع‌گرایانه، گواهی‌ای بر تولدایی حسینی در به تصویر کشیدن پیچیدگی‌های تجربه بشری با تمام عمق و غنای آن است. حسینی با نثر زیبای خود به‌همراه تصاویر خیره‌کننده دن ویلیامز، تصویرگر کتاب *دعای دریا*، قدرت پایدار روح انسانی را حتی در تاریک‌ترین زمان‌ها به ما یادآوری می‌کند (دانشگر، ۱۴۰۱).

در نهایت، رمان‌های خالد حسینی داستان‌های جذابی هستند و به‌عنوان ابزاری قوی برای درک و مطالعه تأثیرهایی که علم، ادبیات و روان‌شناسی بر یکدیگر دارند، عمل می‌کند. آنها به ما فرصت می‌دهند تا به پیچیدگی‌های تجربه‌های انسانی نگاهی بیندازیم و از آنها به‌عنوان آثار هنری و منابع مفیدی برای تحلیل روان‌شناختی اجتماعی استفاده کنیم. عمق و گستردگی داستان‌نویسی حسینی همچنان توانسته است خوانندگان را جذب و جایگاه وی را به‌عنوان یکی از شخصیت‌های بسیار برجسته ادبیات معاصر تثبیت کند.

بهره‌گیری از علم روان‌شناسی در آثار ادبی

روان‌شناسی مطالعه علمی ذهن و رفتار است که با مشاهده، اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل افکار و اعمال مردم به دنبال درک چگونگی تفکر، احساس و عمل است. محققان از روش‌های مختلفی مانند آزمایش‌ها و نظرسنجی‌ها برای کشف موضوع‌هایی مانند فرایندهای شناختی، احساسات، انگیزه‌ها و تعاملات اجتماعی استفاده می‌کنند. هدف روان‌شناسان از این تحقیقات کشف الگوها، توسعه نظریه‌ها و ارائه بینش در مورد رفتار انسان، فرایندهای ذهنی و رفاه کلی است (Atkinson & Atkinson, 2000 / 1400).

نظریه پردازان روان‌شناسی با ایجاد چارچوب‌ها و الگوهایی برای توضیح و درک رفتار و فرایندهای ذهنی انسان در این زمینه مشارکت دارند. آنان با هدف ارائه بینشی در مورد جنبه‌های مختلف روان‌شناسی، فرضیه‌ها و نظریه‌هایی را براساس مشاهده و تحقیق مطرح می‌کنند. این نظریه‌ها می‌تواند از توضیح ویژگی‌های شخصیتی، رشدشناختی و تعاملات اجتماعی تا اختلالات روانی و روش‌های درمانی را دربرگیرد. نظریه پردازان روان‌شناسی با ارائه چارچوب‌های مفهومی مبنایی را برای محققان، پزشکان و مربیان تعیین می‌کنند تا پیچیدگی‌های روان‌شناختی انسان را بهتر درک کنند و به آن بپردازند (ساعتچی، ۱۳۷۷).

روان‌شناسی می‌تواند به‌طور مؤثر در آثار ادبی برای عمق بخشیدن به شخصیت‌ها، کاوش در موضوع‌های پیچیده و جذب خوانندگان در سطح احساسی استفاده کند.

۳.۱ مفاهیم روان‌شناسی در داستان‌ها و آثار

۳.۱.۱ **رشد شخصیت:** با درک مفاهیم روان‌شناختی مانند ویژگی‌های شخصیتی، انگیزه‌ها و رفتارها نویسندگان می‌توانند شخصیت‌های کامل و باورپذیر خلق کنند. کشمکش‌ها و رشد درونی شخصیت‌ها را می‌توان به معنای واقعی به تصویر کشید و با خوانندگان طنین‌انداز کرد (Schultz & Schultz, 2013/1402)

۳.۱.۲ **تعارض‌های و راه‌حل:** تعارض‌های روانی، مانند دوراهی‌های درونی یا تنش‌های بین فردی می‌تواند طرح را به جلو سوق دهد. شخصیت‌هایی که با معضل‌های اخلاقی یا مانع‌های روانی دست‌وپنجه نرم می‌کنند می‌توانند لایه‌هایی از پیچیدگی را به خط داستان اضافه کنند.

۳.۱.۳ **واقع‌گرایی عاطفی:** گنجاندن بینش‌های روان‌شناختی در احساساتی مانند غم، عشق یا ترس باعث می‌شود خوانندگان با شخصیت‌ها ارتباط عمیق‌تری برقرار کنند. توصیف احساسات مبتنی بر درک روان‌شناختی نوعی سفر عاطفی را ایجاد خواهد کرد. در ادامه، شخصیت‌ها چالش‌های مربوط به بهداشت روانی را تجربه می‌کنند، این تجارب، آگاهی خوانندگان را در مورد مسائلی مانند افسردگی، اضطراب یا تروما افزایش می‌دهد.

۳.۱.۴ **غنا پویایی روابط:** اصول روان‌شناختی می‌تواند تصویر روابط را غنی کند، خواه کاوش در پویایی دوستی‌ها، عاشقانه‌ها یا پیوندهای خانوادگی باشد خواه پای جنگ و قدرت در میان.

۳.۱.۵ **فرایندهای شناختی:** ترکیب روش‌هایی که شخصیت‌ها فکر می‌کنند، اطلاعات را پردازش می‌کنند و تصمیم می‌گیرند می‌تواند پیچش‌های داستانی پیچیده و نتایج غیرمنتظره‌ای را ایجاد کند.

۳.۱.۶ **هویت و خودشناسی:** سفر شخصیت‌ها برای کشف خود را می‌توان با مفاهیم روان‌شناختی مربوط به شکل‌گیری هویت، رشد شخصیتی و جستجوی معنا پیوند داد.

۳.۱.۷ **تفسیر اجتماعی:** با استفاده از روان‌شناسی، نویسندگان می‌توانند در مورد مسائل اجتماعی، هنجارها و سوگیری‌ها اظهارنظر و رفتار و تعاملات انسانی را آشکار کنند.

نویسندگان با ادغام عناصر روان‌شناختی در آثار خود، می‌توانند روایت‌هایی خلق کنند که خوانندگان را به تأمل در زندگی و احساسات خود تشویق کند. کاربست مؤلفه‌های روان‌شناسی، لایه‌هایی از اصالت، پیچیدگی و توانایی ارتباط را به شخصیت‌ها در داستان‌ها اضافه می‌کند و شخصیت‌ها را تأثیرگذارتر جلوه می‌دهد.

۳.۲ موضوع‌های روان‌شناسی و ادبیات در آثار خالد حسینی

در رمان‌های خالد حسینی روان‌شناسی و ادبیات به هم گره خورده است. نویسنده به کمک داستان روایتی متقاعدکننده از روان انسان ارائه می‌دهد. این بخش به بررسی مؤلفه‌های روان‌شناختی کلیدی و رایج در آثار او می‌پردازد و نشان می‌دهد که این مؤلفه‌ها چگونه با عناصر ادبی در هم تنیده می‌شوند تا روایت‌هایی چندلایه و عمیق ایجاد کند.

۳.۲.۱ تروما و شفا

تروما (Trauma) یا روان‌زخم، نوعی زخم پنهان، اما عمیق در روان انسان است که بر اثر تجربه اتفاق‌های ناخوشایند زندگی ایجاد می‌شود. این آسیب روحی و روانی به‌ویژه اگر در دوران کودکی شکل گرفته باشد زندگی فرد را تحت تأثیر قرار خواهد داد (غافل حربی، ۱۳۹۹).

مکتب روان‌کاوی که زیگموند فروید (Sigmund Freud) آن را تأسیس و پایه‌گذاری کرد بر نقش افکار، غرایز، امیال و تعارض‌های ناخودآگاه در شکل دادن به رفتار تأکید دارد و با روش‌هایی مانند تداعی آزاد و تجزیه و تحلیل رؤیا به ضمیر ناخودآگاه و چگونگی تأثیر آن بر رفتار می‌پردازد. این مکتب ضمن معرفی مفاهیمی مانند نهاد (Id)، خود یا من (Ego) و فراخود یا فرامن (Superego)، موجب درک رشد شخصیت و اختلالات روانی یا آسیب‌هایی مانند تروما شد (ساعتچی، ۱۳۷۷؛ Freud, 1947/1394).

تروما اغلب باعث حس عمیق ترس، اضطراب و هوشیاری بیش از حد در شخصیت‌ها می‌شود. افراد ممکن است کابوس‌های مکرر، فلاش‌بک‌ها یا افکار مزاحم مربوط به رویدادی آسیب‌زا را تجربه کنند. این علائم روان‌شناختی می‌تواند منجر به تشدید حالت پریشانی عاطفی شود و آرامش یافتن ذهن را برای شخصیت‌ها چالش‌برانگیز می‌کند. علاوه بر این، تروما می‌تواند باعث از بین رفتن احساس ارزشمندی فرد از خود شود. شخصیت‌هایی که رویدادهای آسیب‌زایی را تجربه کرده‌اند ممکن است با احساس گناه، شرم یا کاهش احساس ارزشمندی دست‌وپنجه نرم کنند. تأثیر روانی آسیب می‌تواند هویت آنان را بشکند و اخلاقیات یا ارزش عشق و پذیرش آنان را نیز دچار تردید کند. این تضاد درونی به شخصیت‌ها عمق می‌بخشد و به خوانندگان اجازه می‌دهد تا شاهد کشمکش‌های روانی آنان باشند و با آشفتگی درونی‌شان همدلی کنند. شخصیت‌های حسینی اغلب با تجربه‌های آسیب‌زایی مانند جنگ، آوارگی و مصیبت‌های شخصی دست‌وپنجه نرم می‌کنند. این تجربه‌ها کاملاً در رشد شخصیت‌ها ادغام می‌شود و بر اعمال، روابط و جهان‌بینی آنان تأثیر می‌گذارند. این رمان‌ها به بررسی پیامدهای روان‌شناختی درازمدت تروما و مسیرهای پیچیده درمان - چه به صورت فردی و چه جمعی - می‌پردازند. همچنین، شاهدیم که یکی از تأثیرهای اولیه تروما بر امیر در رمان *بادبادک‌باز*، ایجاد احساس گناه عمیق و سرزنش خود است و این ضربه روی روابط امیر به‌ویژه ارتباط او با دوستش، حسن نیز تأثیر می‌گذارد که پس از این حمله پیوند ناگسستنی آنان از هم می‌پاشد و امیر با احساس خیانت و شرم همیشگی دست‌وپنجه نرم می‌کند یا در رمان *هزار خورشید تابان* طرد اولیه مریم توسط پدرش و انگ اجتماعی ظالمانه اساس تجربه‌های آسیب‌زای او را تشکیل می‌دهد و این آسیب زمانی بیشتر می‌شود که مریم مجبور به ازدواج بدون عشق با مردی مسن و بدرفتار به نام رشید می‌شود و تأثیرهای تروما بر روان مریم گسترده‌تر می‌شود.

احساس گناه و میل به رستگاری نیز یکی از بن‌مایه‌های روان‌شناختی آثار حسینی است. شخصیت‌های او توسط رفتارهای گذشته‌شان تسخیر شده‌اند و بار گناه را به دوش می‌کشند و به دنبال رستگاری و بخشش هستند. حسینی با کاوش در آشفتگی روانی ناشی از احساس گناه نگاهی ظریف از خط‌پذیری انسان و تلاش پایدار او را برای جبران ترسیم می‌کند. این کشف گناه نه تنها به شخصیت‌ها عمق می‌بخشد، بلکه درون‌نگری را در خوانندگان برمی‌انگیزد و آنان را وادار می‌کند تا به انتخاب‌های اخلاقی خود و پیچیدگی‌های بخشش فکر کنند. در مکتب انسان‌گرا روان‌شناسان انسان‌گرایی چون آبراهام مزلو (Abraham Maslow) و کارل راجرز (Carl Rogers) نیز بر ظرفیت انسانی، خودشکوفایی و رشد شخصی تأکید دارند و بر تجربه‌های فردی، اراده آزاد و جستجوی معنا و نیز تحقق در زندگی تمرکز می‌کنند. در نظریه مزلو افراد سلسله‌مراتبی از نیازها دارند که شامل نیازهای اساسی فیزیولوژیکی تا نیازهای فراتری برای عزت‌نفس و خودشکوفایی است. این نیازها باعث انگیزه در رفتار و رشد شخصی می‌شود (جوانمرد، ۱۳۹۳).

کاوش عمیق این احساسات در آثار حسینی به خوانندگان اجازه می‌دهد تا شاهد آسیب‌پذیری شخصیت‌ها در مصیبت‌ها و موقعیت‌های اندوه‌بار باشند. تصویر حسینی از فقدان و اندوه اغلب بسیار تأثیرگذار است و تأثیرهای روانی آنها را بر افراد و سفر بعدی آنان به‌سوی شفا و پذیرش برجسته می‌کند. نویسنده به کمک این کاوش به خوانندگان ماهیت جهانی این تجربه‌ها

را یادآوری و همدلی و درک متقابل را تقویت می‌کند. شخصیت‌های حسینی در کنار طلب بخشش از دیگران، برای بخشش و خودپذیری نیز تلاش می‌کنند و با احساس گناه، شرم و سرزنش خود روبه‌رو هستند؛ اما برای پذیرش اعمال گذشته خود و یافتن شفقت برای خود تلاش می‌کنند. سفر روان‌شناختی خودبخشی شامل اعتراف به کاستی‌های خود، پذیرش رشد شخصی و یادگیری صلح با گذشته است (Berk, 2023/1402).

شخصیت‌های حسینی اغلب با رویدادهای ناخوشایند بسیاری ازجمله: جنگ و آسیب، آوارگی و بی‌عدالتی مواجه می‌شوند. این چالش‌ها آنان را وادار می‌کند تا با عمیق‌ترین ترس‌های خود روبه‌رو شوند و انعطاف‌پذیری داشته باشند. با گذر از سختی‌ها رشد دگرگون‌کننده‌ای را تجربه می‌کنند و درصدد درمان تروماهای خود هستند تا با قدرت، خرد و توانایی پیمایش در پیچیدگی‌های زندگی آن را به دست آورند. دگرگونی روانی ناشی از چنین سختی‌هایی به شخصیت‌ها امکان می‌دهد تا هویت‌های جدیدی بسازند و دیدگاه‌های خود را نسبت به جهان تغییر دهند (Berk, 2023/1402).

به‌عنوان مثال در کتاب *ندای کوهستان* ضربه روحی پروانه از حادثه غم‌انگیز، خواهر کوچک‌ترش، معصومه ناشی می‌شود. داستان به‌گونه‌ای است که معصومه توسط خواهرش پروانه در حادثه‌ای تلخ به‌طور ناخواسته از بالای درخت به پایین پرت و در پی آن برای همیشه فلج می‌شود.

تأثیر تروما بر پروانه در سراسر رمان مشهود است. یکی از پیامدهای اولیه، بار گناهی است که او به دوش می‌کشد. پروانه از تصمیم خود و نتیجه غم‌انگیزی که به‌دنبال آن رخ داد، غمگین است. احساس گناه او به‌صورت سرزنش خود، احساس مسئولیت عمیق و ناراحتی روانی شدید او ظاهر می‌شود. نشخوار فکری و ذهنی پروانه، افکار و عواطف او را شکل می‌دهد و منجر به کشمکش داخلی پی‌درپی و تلاش دائمی او برای رستگاری می‌شود. این ضربه روحی بر روابط او به‌ویژه رابطه با معصومه و فرزندانش نیز تأثیر می‌گذارد. این حادثه آسیب‌زا شکاف عمیقی بین آنان ایجاد و یک حس عمیق از دست دادن و نارضایتی ناگفته را تثبیت می‌کند.

۳.۲.۲ هویت‌طلبی و احساس تعلق

موضوعی که در آثار حسینی تکرار می‌شود هویت‌طلبی و تعلق است. شخصیت‌ها اغلب با کشف هویت‌های فرهنگی، خانوادگی و شخصی به‌ویژه درزمینه مهاجرت و دیاسپورا (Diaspora) دست‌وپنجه نرم می‌کنند. این کاوش به پیچیدگی‌های روان‌شناختی و فشارهای اجتماعی می‌پردازد، باورها و تعصب‌های پیشین شخصیت‌ها به چالش کشیده می‌شود و هوش هیجانی آنان را گسترش می‌دهد و آنان را قادر می‌سازد تا ارتباطات مؤثرتری با دیگران برقرار کنند و به شیوه‌ای دلسوزانه‌تر با جهان درگیر شوند (Berk, 2023/1402).

همچنین، نظریه جان بالبی (Edward John Mostyn Bowlby) بر اهمیت دلبستگی در پرورش احساس امنیت و تعلق تأکید می‌کند که در آثار حسینی نیز مشهود است و شخصیت‌ها اغلب به کمک روابط خود به‌دنبال تعلق هستند و سعی می‌کنند در پیوندهایی که ایجاد می‌کنند آرامش و پذیرش پیدا کنند. این تلاش برای تعلق می‌تواند اعمال و تصمیم‌های آنان را هدایت کند و در نهایت بر سلامت روانی آنان اثر بگذارد (Berk, 2023/1402). نظریه دلبستگی جان بالبی مفهومی برجسته در روان‌شناسی رشد است که بررسی می‌کند چگونه پیوندهای عاطفی اولیه با مراقبان، بر رشد عاطفی و اجتماعی افراد در طول زندگی تأثیر می‌گذارد. به عقیده او والدین پایه سلامت روانی‌اند و روابط ناایمن دوران کودکی موجب بی‌اعتمادی و نارضایتی‌های هیجانی در بزرگسالی و روابط زناشویی می‌شود. ازسوی دیگر، وابستگی در آثار خالد حسینی به اتکای

شخصیت‌ها به دیگران برای حمایت عاطفی، اعتبارسنجی و احساس هویت مربوط می‌شود. با تحلیل این دو جنبه در کنار هم می‌توان به درک عمیق‌تری از زیربنای روان‌شناختی شخصیت‌های رمان‌های حسینی دست یافت (Berk, 2023/1402).

شخصیت‌های حسینی اغلب برای کشف هویت و هدف واقعی خود در زندگی تلاش می‌کنند. آنان انتظارات فرهنگی و خواسته‌های شخصی خود را دنبال می‌کنند تا فشارهای اجتماعی را تحمل کنند و در نهایت، لایه‌های هویت خود را بازیابند. این فرایند خودیابی منجر به رشد روانی عمیقی می‌شود؛ زیرا شخصیت‌ها هویت بی‌نظیر خود را در آغوش می‌گیرند، با گذشته خود آشتی و مسیری را مطابق با خود واقعی ترسیم می‌کنند (Berk, 2023/1402).

برای نمونه، نیلا وحدتی در رمان *ندای کوهستان* درحالی‌که به دنبال رهایی از محدودیت‌های هنجارهای اجتماعی است وضعیت موجود را به چالش می‌کشد و واکنش‌های منفی جامعه را برمی‌انگیزد. این شورش در برابر هنجارهای اجتماعی در عین حال که به وی قدرت می‌بخشد او را در برابر انتقاد و انزوا آسیب‌پذیر می‌کند (Hosseini, 2013/1392).

۳.۲.۳ پویایی خانواده و آسیب بین نسلی

در مکتب رفتارگرایی که با نظریه‌های جان بی. واتسون (John Broadus Watson) و بوروس اف. اسکینر (Burrhus Frederic Skinner) شناخته می‌شود بر رفتارهای مشاهده‌پذیر و نحوه یادگیری آنها از راه تعامل با محیطی تأکید دارد که نقش فرایندهای ذهنی درونی را کم‌رنگ می‌کند. همچنین، نقش محرک‌های بیرونی در شکل دادن به رفتار اهمیت می‌یابد (جوانمرد، ۱۳۹۳). حسینی نیز روابط خانوادگی را به‌طرز پیچیده‌ای به تصویر می‌کشد و نشان می‌دهد که پیوندهای خانوادگی و تعارض‌های روانی افراد چگونه شکل می‌گیرد. روایت‌های او اغلب آسیب‌های اجتماعی را به تصویر می‌کشد و نشان می‌دهد که چگونه رویدادهای تاریخی و شخصی بر پویایی خانواده و سلامت روان فردی اثر می‌گذارد. پویایی خانواده عنصر اصلی رمان‌های خالد حسینی است. او ضمن بررسی پیچیدگی‌ها، شادی‌ها و چالش‌هایی که در روابط خانوادگی به وجود می‌آیند پیچیدگی‌های عشق، وفاداری، فداکاری و درگیری را نیز آشکار می‌کند. حسینی در ابتدا به پویایی بین والدین و فرزندان اشاره می‌کند و به عمق عشق، وزن انتظارات و شکاف نسلی می‌پردازد. او پیچیدگی‌های روابطی مانند میل به تأیید پدر و مادر، تنش بین سنت و فردگرایی و تأثیر هنجارهای فرهنگی و اجتماعی را بر پویایی خانواده به تصویر می‌کشد؛ نظیر آنچه در رمان *ندای کوهستان* شاهدیم که تعامل بین خواهر و برادر و جدایی عبدالله و پری احساساتی مانند عشق، فداکاری و در نهایت همدلی دوباره آنان را به دنبال دارد. پیوندهای خانوادگی و درگیری‌هایی که آنان تجربه می‌کنند منجر به کشف خواسته‌ها و هویت خود می‌شود.

روابط خواهر و برادری نیز جنبه مهمی از پویایی خانواده در آثار خالد حسینی است. او در پیوندهای عشق، رقابت و تاریخ مشترک که این روابط را شکل می‌دهد به جستجو می‌پردازد. رمان‌ها پویایی وفاداری خواهر و برادر، حسادت و ارتباطات پایداری را بررسی می‌کند که حتی در شرایط چالش‌برانگیز نیز ادامه دارد.

حسینی به بررسی تأثیر گسترده خانواده و خویشاوندی بر زندگی شخصیت‌ها نیز می‌پردازد. او ساختارهای پشتیبانی، درگیری‌ها و پیچیدگی‌هایی را به تصویر می‌کشد که در شبکه‌های خانوادگی بزرگ‌تر به وجود می‌آیند. رمان‌ها حس تعلق، میراث فرهنگی و شبکه پیچیده روابط را برجسته می‌کنند که شالوده پویایی خانواده را تشکیل می‌دهد. در این میان، به تعارض‌های فرهنگی و نسلی که در درون خانواده‌ها به وجود می‌آید نیز اشاره می‌شود؛ چراکه تنش بین ارزش‌های سنتی و خواسته‌های آزادی شخصی اغلب منجر به کشمکش بین والدین و فرزندان می‌شود. این تضادها تحول‌های درون خانواده و

چالش‌های مربوط به انتظارات فرهنگی و هنجارهای اجتماعی را برجسته می‌کند. پویایی خانواده در رمان‌های حسینی اغلب با ایثار و احساس ادای وظیفه همراه است. شخصیت‌ها با انتخاب‌هایی دست‌وپنجه نرم می‌کنند که برای خانواده‌هایشان انجام می‌دهند و خواسته‌ها و آرزوهای خود را قربانی می‌کنند؛ مثلاً معصومه در *ندای کوهستان* سبک متفاوتی از فرزندپروری و تبعیض خانوادگی را چه در کودکی و چه در بزرگسالی تجربه می‌کند؛ در نتیجه احساسات پیچیده‌ای از این فداکاری‌ها به وجود می‌آید که تأثیر آن بر افراد و واحد خانواده مشهود است. همچنین، قدرت پویایی خانواده برای تسهیل شفا و رستگاری به تصویر کشیده می‌شود و شخصیت‌ها در خانواده خود آرامش، حمایت و بخشش را پیدا می‌کنند. آنان با به‌هم‌پیوستگی و تجربه‌های مشترک خود، ظرفیت رشد، عشق و آشتی را کشف می‌کنند.

حسینی با کاوش در پویایی خانواده درک عمیقی از پیچیدگی‌های روابط خانوادگی را به خوانندگان منتقل می‌کند. او با شخصیت‌های داستان، شادی‌ها، درگیری‌ها و قدرت دگرگون‌کننده پیوندهای خانوادگی را آشکار می‌کند. به تصویر کشیدن این پویایی‌ها خوانندگان را تشویق می‌کند تا درباره روابط خانوادگی خود فکر کنند و این موضوع همدلی و ارتباطات درون خانواده را بسیار تقویت می‌کند (کدیور، ۱۳۹۲).

۳.۲.۴ ساختارهای اجتماعی و بهزیستی روان‌شناختی

دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی به مطالعه چگونگی تأثیر متقابل اجتماعی و پویایی گروه بر رفتار و نگرش می‌پردازد و موضوع‌هایی مانند انطباق، اطاعت، تعصب و رفتار گروهی را نیز بررسی می‌کند؛ مثلاً نظریه یادگیری اجتماعی آلبرت بندورا (Albert Bandura) عناصر شناختی و رفتاری را ترکیب می‌کند تا چگونگی یادگیری مردم از راه مشاهده دیگران را توضیح دهد. همچنین، مفاهیمی مانند مدل‌سازی و خودکارآمدی را معرفی می‌کند و بر نقش تعاملات اجتماعی در یادگیری تأکید می‌ورزد. نظریه هنری تاجفل (Henri Tajfel) نیز توضیح می‌دهد که چگونه افراد، خود و دیگران را در گروه‌های اجتماعی دسته‌بندی می‌کنند که منجر به طرف‌داری درون‌گروهی و سوگیری برون‌گروهی می‌شود و به درک رفتار بین گروهی و تعارض کمک می‌کند (Heinzen & Thomas, 2022/1399).

رمان‌های حسینی چگونگی تأثیر ساختارهای اجتماعی گسترده‌تر - مانند نقش‌های جنسیتی، تفاوت‌های طبقاتی و آشفتگی سیاسی - بر رفاه روانی شخصیت‌ها را نیز بررسی می‌کنند.

نقش‌های جنسیتی و قدرت در رمان‌های خالد حسینی به‌ویژه در *هزار خورشید تابان* با مسائلی همراه است. رمان‌های حسینی جوامع مردسالار را نشان می‌دهد. شخصیت‌های آن اغلب با نقش‌ها و انتظارات جنسی بسیار ریشه‌داری مواجه می‌شوند که فرصت‌های آنان را محدود می‌کند و نابرابری را تداوم می‌بخشد. نویسنده نابرابری جنسیتی، نبود تعادل قدرت و هنجارهای اجتماعی افراطی را برجسته می‌کند که بر زندگی شخصیت‌ها تأثیر می‌گذارد و هویت آنان را شکل می‌دهد. در ادامه نیز تجربه‌های شخصیت‌های مرد در جوامع مردسالار نیز بررسی می‌شود. خوانندگان به کمک روایت‌های خود، شاهد کشمکش‌های درونی، چالش‌ها و دگرگونی‌هایی هستند که شخصیت‌های مرد در مواجهه با محدودیت‌های تحمیلی نقش‌های جنسیتی متحمل می‌شوند؛ نظیر رفتار رشید در *هزار خورشید تابان* که شاهد آن خواهیم بود. این تصاویر خوانندگان را تشویق می‌کند تا درباره مفاهیم سنتی مردانگی و قدرت تردید کنند. ازسوی دیگر خالد حسینی شخصیت‌های زن را به تصویر می‌کشد که نقش‌های جنسی ظالمانه را با انعطاف و قدرت درونی پیش می‌برند؛ برای نمونه باوجود محدودیت‌های اجتماعی مریم و لیلا در *هزار خورشید تابان* انعطاف‌پذیری، هوش و عزم راسخ خود را برای به چالش کشیدن و فراتر رفتن از نقش‌های جنسیتی سنتی نشان می‌دهند. داستان آنان قدرت توانمندسازی زنان و توانایی رشد شخصی و تغییر اجتماعی را به تصویر

می‌کشد. نقش‌های جنسیتی و قدرت با هویت‌های مرتبط با طبقه اجتماعی، قومیتی و فرهنگی نیز تلاقی پیدا می‌کند. از ویژگی‌های رمان‌های حسینی برجسته کردن سرکوب چالش‌های منحصربه‌فرد شخصیت‌ها با پیچیدگی‌های مختلف است. متقاطع بودن جنسیت و هویت‌های دیگر، درک دقیقی از پویایی پیچیده قدرت و نابرابری را ارائه می‌دهد. شخصیت‌های رمان‌های حسینی کنشگری و مقاومت در برابر نابرابری جنسیتی را نشان می‌دهند. آنان از حقوق خود دفاع می‌کنند، هنجارهای اجتماعی را به چالش می‌کشند و به دنبال فرصت‌هایی برای تحول فردی و اجتماعی اند. داستان‌های حسینی بر اهمیت مهارت فردی در از بین بردن نقش‌های جنسیتی سرکوبگر و ساختارهای قدرت تأکید می‌کنند. نقش‌های جنسیتی تأثیر عمیقی بر روابط و هویت فردی می‌گذارد. شخصیت‌ها با انتظارات و محدودیت‌هایی دست‌وپنجه نرم می‌کنند که منجر به درگیری‌های درونی و متشنج شدن پویایی بین فردی می‌شود. این تأثیرها پیچیدگی روابط و نابرابری‌های جنسیتی را بر رشد شخصی آنان نشان می‌دهد. نمایش نقش‌های جنسیتی و پویایی قدرت در رمان‌های حسینی خوانندگان را به بررسی انتقادی هنجارهای اجتماعی فرامی‌خواند. این داستان‌ها درحالی‌که مفاهیم سنتی مردانگی و قدرت را به چالش می‌کشند، قدرتمندی و انعطاف‌پذیری زنان را نیز می‌ستایند. در نهایت، کاوش در نقش‌های جنسیتی و قدرت، خوانندگان را بر آن می‌دارد تا درباره اهمیت برابری، همدلی و تغییر اجتماعی در ساختن جامعه‌ای فراگیرتر و عادلانه‌تر فکر کنند (Buunk & Van Vugt, 2008/1401).

۳.۲.۵ مکانیسم‌های مقابله‌ای و مراحل غم

مکانیسم‌های مقابله‌ای و مراحل غم در رمان‌های خالد حسینی ماهرانه شیوه‌های گوناگونی را به تصویر می‌کشد که افراد با فقدان کنار می‌آیند و مراحل مختلف غم را طی می‌کنند. این مکانیسم‌ها از این قرار است:

۳.۲.۵.۱ **انکار و شوک (Denial):** با توجه به مکتب زیستی، روانکاوی و نظریه‌های فروید، در مراحل اولیه اندوه، شخصیت‌ها ممکن است مکانیسم‌های مقابله‌ای را نشان دهند که ریشه در انکار و شوک دارد. آنان ممکن است برای پذیرش واقعیت تلاش کنند و امیدوار باشند که هیچ‌کدام از این وقایع حقیقت نداشته باشد. این مکانیسم‌های مقابله‌ای به آنان اجازه می‌دهد تا به تدریج با میزان اندوه خود کنار بیایند.

برای مثال در *هزار خورشید تابان*، شخصیت‌های لایلا، فریبا و طارق هرکدام به شیوه‌های خاص خود با پدیده سوگواری مواجه می‌شوند که می‌تواند موضوعی اختصاصی و مطالعه‌ای موردی درباره اهمیت سوگ باشند.

۳.۲.۵.۲ **خشم و سرزنش (Anger):** با پیشروی شخصیت‌ها در غم‌واندوه، ممکن است آنان احساسات خشم و سرزنش را تجربه کنند. این نوع مکانیسم مقابله‌ای شامل هدایت درد عاطفی آنان به بیرون و جستجو برای کسی یا چیزی است که آن را مسئول از دست دادن بدانند. این موضوع، روشی برای هدایت و بیان احساسات شدید و ابزاری برای بازیابی حس کنترل است که در موقعیتی مهارگسیخته عمل می‌کند.

۳.۲.۵.۳ **چانه‌زنی و جستجوی معنا (Chaffer):** در تلاش برای درک فقدان، شخصیت‌ها ممکن است درگیر چانه‌زنی و جستجوی معنا شوند. این مکانیسم مقابله‌ای شامل تلاش برای مذاکره با قدرتی برتر، مشکوک بودن به آنچه می‌توانست به گونه‌ای متفاوت انجام شود و جستجو برای هدف بزرگ‌تری در پشت یک تراژدی است. این امر به شخصیت‌ها اجازه می‌دهد تا با مسئله فقدان مواجه شوند و در غم از دست دادن به دنبال احساس همدلی باشند.

۳.۲.۵.۴ **افسردگی و کناره‌گیری (Depression):** تجربه افسردگی و کناره‌گیری، یکی از مکانیسم‌های مقابله‌ای رایج در طول فرایند سوگواری است. شخصیت‌ها ممکن است از تعاملات اجتماعی کناره‌گیری و خود را منزوی کنند و از نظر عاطفی

نیز دور شوند. این مکانیسم مقابله‌ای به آنان اجازه می‌دهد تا به درون خود عقب‌نشینی و احساسات خود را پردازش کنند و به دنبال آرامش خود باشند.

۳.۲.۵.۵ پذیرش و انعطاف‌پذیری (Reception): با گذشت زمان، شخصیت‌ها ممکن است به مرحله پذیرش و انعطاف برسند. این مکانیسم سازگاری شامل ادغام فقدان در زندگی آنان و یافتن راه‌هایی برای حرکت روبه‌جلو است و در عین حال همچنان خاطره چیزهای ازدست‌داده را به همراه دارد. پذیرش به معنای فراموشی نیست، بلکه یافتن راهی برای زندگی با درد و گرامیداشت یاد و خاطره عزیزان است. این امر نشان‌دهنده نوعی تغییر روانی به سمت پذیرش غم‌واندوه آنان و بازسازی زندگی با نیرویی تازه است.

فریبا، مادر لیلا، در رمان *هزار خورشید تابان* با پدیده سوگواری روبه‌رو می‌شود. او از دست دادن دو پسرش، یعنی نور و احمد را در جنگ تجربه می‌کند که به‌طور چشمگیری بر سلامت روانی و رفاه عاطفی او تأثیر می‌گذارد. لندوه طولانی سوگواری بی‌امان او مانعی بر سر راه رابطه‌اش با لیلا و توانایی او برای حرکت به جلو می‌شود و تأثیر عمیق و طولانی مدت از دست دادن را بر سلامت روان او برجسته می‌کند (Hosseini, 2007/1386).

تصویر حسینی از مکانیسم‌ها و مراحل مقابله با سوگ درک عمیقی را از پیچیدگی فرایند سوگواری در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد. او با شخصیت‌هایش، روش‌های خاصی را به تصویر می‌کشد که افراد با فقدان کنار می‌آیند و مراحل مختلف غم‌واندوه را طی می‌کنند. این کاوش باعث تشویق همدلی، تأمل و قدردانی عمیق‌تر، از مسیرهای متفاوتی می‌شود که افراد ممکن است در سفر خود برای شفا و یافتن معنا در نتیجه فقدان طی کنند (Blackman, 2004/1394).

تأثیرهای درازمدت سوگ بر سلامت روان جنبه مهمی است که در رمان‌های خالد حسینی بدان پرداخته شده است. حسینی تأثیر پایدار فقدان را بر سلامت روانی شخصیت‌هایش به تصویر می‌کشد و پیامدهای پیچیده روان‌شناختی را نشان می‌دهد که می‌تواند تا مدت‌ها پس از فرایند اولیه سوگواری ادامه یابد.

برای مثال در «هزار خورشید تابان» طارق، دوست دوران کودکی لیلا و علاقه‌مند به او، ضرر هنگفتی را متحمل می‌شود. او پس از جدایی از لیلا، شاهد مرگ بسیاری از کودکان، هم‌وطنان و دوستانش است که در راه مهاجرت به پاکستان برای یافتن امنیت دچار بیماری، سرمازدگی، کمبود غذا و سوءتغذیه، نبود امکانات بهداشتی و جراحات‌های عمیق و خطرناک می‌شوند. همچنین او در ادامه، مرگ پدر و مادرش را نیز تجربه می‌کند. پدیده فقدان، طارق را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد و در کناره‌گیری عاطفی و احساس خشم با دنیا ظاهر می‌شود. سوگواری طارق شامل اشتیاق عمیق برای والدینش، شکست عشقی و مبارزه او برای یافتن معنا در مواجهه با فقدان است.

۳.۲.۵.۷ اندوه مداوم: رمان‌های خالد حسینی نشان می‌دهد که چگونه سوگ می‌تواند منجر به غم‌واندوهی مداوم شود که فراتر از پیامدهای فوری از دست دادن است. شخصیت‌ها ممکن است مدت‌ها پس از درگذشت عزیزشان غم، دلتنگی و احساس پوچی عمیقی را تجربه کنند. این غم‌واندوه مستمر می‌تواند بر سلامت روان آنان تأثیر بسیاری بگذارد و منجر به علائم افسردگی، اضطراب و پریشانی عاطفی شود (Berk, 2023/1402).

۳.۲.۵.۸ غم پیچیده: حسینی مفهوم غم پیچیده را نیز در آثار خود بازتاب می‌دهد که مربوط به فرایند اندوهی شدید و طولانی می‌شود که با افکار مزاحم، دشواری در پذیرش فقدان و دشواری ازسرگیری زندگی روزمره مشخص می‌شود. شخصیت‌ها ممکن است دچار چرخه دلتنگی شوند و این غم‌واندوه پیچیده می‌تواند تأثیر فراوانی بر سلامت روان آنان داشته باشد و باعث آشفتگی عاطفی پیاپی و اختلال در عملکرد آنان شود (Berk, 2023/1402).

۳.۲.۵.۹ اختلال استرس پس از سانحه (Post Traumatic Stress Disorder): اختلال استرس پس از سانحه (PTSD) نوعی اختلال روانی است که پس از تجربه یا مشاهده یک رویداد آسیب‌زا، تهدیدکننده زندگی یا تروماتیک رخ می‌دهد. این رویدادها می‌تواند شامل جنگ، حوادث طبیعی، تجاوز یا هرگونه تجربه‌ای باشد که به شدت به احساس امنیت فرد آسیب می‌رساند. افرادی که به PTSD مبتلا می‌شوند، معمولاً دچار علائمی مانند بازگشت مکرر به خاطرات تروماتیک، کابوس‌ها، اضطراب شدید و اجتناب از موقعیت‌ها یا افرادی می‌شوند که آنان را به یاد رویداد آسیب‌زا می‌اندازد. این اختلال می‌تواند تأثیر شدیدی بر زندگی روزمره فرد بگذارد و عملکرد اجتماعی و شغلی او را به شدت مختل کند.

علت اصلی PTSD این است که مغز به درستی نتوانسته است رویداد تروماتیک را پردازش و به شکلی سالم آن را در حافظه ذخیره کند. این مسئله باعث می‌شود که فرد دائم آن رویداد را دوباره تجربه کند؛ گویی که هنوز در حال رخ دادن است. درمان‌های PTSD، بیشتر شامل ترکیبی از روان‌درمانی (مانند درمان شناختی-رفتاری) و دارودرمانی است که به افراد کمک می‌کند تا با خاطرات تروماتیک خود مواجه شوند و آنها را به شیوه‌ای سالم‌تر در حافظه پردازش کنند.

سوگ، در برخی موارد، علائم اختلال استرس پس از سانحه (PTSD) را در شخصیت‌هایی ایجاد می‌کند که فقدانی مانند ضربه‌ای ناگهانی را تجربه کرده‌اند. PTSD نوعی اختلال در سلامت روانی است که با قرار گرفتن در معرض آن، طیف وسیعی از علائم ناراحت‌کننده ایجاد می‌شود.

در رمان‌های خالد حسینی اختلال استرس پس از سانحه (PTSD) موضوعی رایج است که تأثیر روان‌شناختی پایدار آسیب‌های روانی را نشان می‌دهد که شخصیت‌ها تجربه می‌کنند. شخصیت‌ها ممکن است گرفتار کابوس‌ها و افکارهای مزاحم مربوط به فقدان شوند که منجر به تشدید اضطراب و پریشانی عاطفی می‌شود. این آثار طولانی‌مدت بر سلامت روان، منعکس‌کننده تأثیر عمیقی است که سوگ آسیب‌زا می‌تواند بر زندگی بهتر روانی فرد داشته باشد. در اینجا بررسی می‌کنیم که چگونه PTSD در آثار ادبی حسینی به تصویر کشیده شده است و تأثیرهای آن بر شخصیت‌ها به چه صورت است (Mind Center, n.d./1398).

مریم یک عمر شرایط ظالمانه، سوءاستفاده و فقدان چیزی یا کسی را تحمل می‌کند. تجربه‌های دردناک او از جمله مرگ مادرش، ازدواج اجباری با رشید و سقط‌های مکرر، زخم عاطفی عمیقی بر روح او برجای می‌گذارد. علائم PTSD مریم نشان‌دهنده هوشیاری بیش‌ازحد و بی‌حسی عاطفی است. تصویر حسینی از PTSD مریم بر استقامت روح انسان در برابر سختی‌های شدید تأکید دارد (Berk, 2023/1402).

۳.۲.۵.۱۰ انزوای اجتماعی و کناره‌گیری (Social Apathy): آثار طولانی‌مدت سوگ بر سلامت روان می‌تولند در انزوای اجتماعی و کناره‌گیری ظاهر شود. شخصیت‌ها ممکن است برای درگیر شدن در روابط، خود را از عزیزان جدا کنند یا در ایجاد ارتباط‌های جدید دچار مشکل شوند. این فقدان‌ها ممکن است احساسی فراگیر از تنهایی و جدایی ایجاد و به احساس افسردگی و اضطراب جدایی (Separation Anxiety Disorder) کمک کند (Berk, 2023/1402).

۳.۳ تأثیر فقر و مشکلات اقتصادی از دیدگاه روان‌شناسی

از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی فقر و مشکلات اقتصادی بر رفاه روانی و عاطفی افراد تأثیر بسیاری می‌گذارد. فقر می‌تواند شبکه پیچیده‌ای از عوامل استرس‌زا و چالشی را ایجاد کند که در جنبه‌های مختلف زندگی فرد نفوذ کند و منجر به پیامدهای روان‌شناختی نامطلوب شود. در اینجا برخی از تأثیرهای روانی کلیدی فقر و مشکلات اقتصادی آورده شده است.

جمله «برای نجات دست باید انگشت قطع می‌شد» (Hosseini, 2013/1392) گفته‌ای عمیق و استعاری از آقا صبور شخصیت رمان *ندای کوهستان* است. این جمله معضل اخلاقی پیش روی صبور و خانواده‌اش را به تصویر می‌کشد؛ زیرا او با تصمیمی دشوار با پیامدهای گسترده‌تری برای خانواده و رفاه آنان روبه‌رو می‌شود.

در ظاهر، این جمله به یک تصمیم پزشکی تحت‌اللفظی اشاره دارد: «برای نجات دست از عفونت یا آسیب جدی‌تر انگشت باید قطع شود». این زمینه پزشکی نماد نوعی ایثار است که صبور باید برای خیر بزرگ‌تر انجام دهد؛ حتی اگر متضمن تحمل فقدان دردناک باشد. این جمله واقعیت خشن زندگی را به نمایش می‌گذارد، جایی که باید انتخاب‌های سختی برای محافظت از داشته‌های ارزشمندتر انجام داد.

باین‌حال، فراتر از معنای تحت‌اللفظی آن این جمله در زمینه مضامین و روابط رمان اهمیت عمیق‌تری دارد. صبور شخصیت پیچیده‌ای است که با احساس مسئولیت و تعهد خود به خانواده دست‌وپنجه نرم می‌کند. او با شرایط چالش‌برانگیزی مواجه است و باید برای تضمین بقا و سعادت عزیزانش فداکاری بزرگی انجام دهد.

این جمله را می‌توان بازتابی از مضمون گسترده‌تر فداکاری در سراسر رمان دانست. تصمیم صبور برای قطع انگشت نشان‌دهنده کارهایی است که افراد برای خانواده‌های خود انجام می‌دهند؛ حتی زمانی که این‌گونه فداکاری‌ها هزینه شخصی دارد. در این داستان، صبور به دلیل فقر و ناتوانی در نگهداری از فرزندان خود، با پیشنهاد دایی بچه‌ها، نبی، تن به فروش پری به خانواده‌ای ثروتمند می‌دهد، با این پیش‌زمینه ذهنی که با فروش او شاید سرنوشت بهتری در انتظار کودک باشد. در سراسر رمان شخصیت‌های مختلف با دوراهی‌های فرهنگی، اخلاقی و روانی مواجه‌اند و باید تصمیم‌هایی بگیرند که نه تنها بر خود، بلکه بر کسانی که به شدت به آنان اهمیت می‌دهند نیز تأثیر می‌گذارد. همچنین به وضوح آشکار است که فروش کودکان در جایی ثبت نمی‌شود و هیچ آمار دقیقی از این افراد در دست نیست و این کار به نوعی جزء معاملات انسانی به شمار می‌رود (Berk, 2023/1402; صدیق سروستانی، ۱۳۸۹).

۳.۳.۱ **استرس و اضطراب مزمن:** زندگی در فقر اغلب مستلزم فشار مالی مستمر و نداشتن اطمینان در برآورده کردن نیازهای اساسی است. این استرس مزمن می‌تواند به اضطراب و احساس درماندگی منجر شود؛ زیرا افراد ممکن است برای یافتن شغل پایدار، مسکن یا دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی با مشکل مواجه شوند (Atkinson & Atkinson, 2000/1400; Berk, 2023/1402).

۳.۳.۲ **افسردگی و عزت‌نفس پایین:** مشکلات اقتصادی پایدار می‌تواند عزت‌نفس را از بین ببرد و منجر به احساس بی‌کفایتی، بی‌ارزشی و ناامیدی شود. ناتوانی در تأمین نیازهای خود یا خانواده می‌تواند باعث احساس شکست و ناامیدی شود (Berk, 2023/1402).

۳.۳.۳ **افزایش خطر ابتلا به اختلالات سلامت روان:** مطالعات نشان داده است که افرادی که با فقر مواجه‌اند در معرض خطر بیشتری برای ابتلا به اختلالات سلامت روان مانند افسردگی، اضطراب و اختلال استرس پس از سانحه هستند (Mind Center, n.d./1398).

۳.۳.۴ **استرس والدین و رشد کودک:** فقر همچنین می‌تواند تأثیرهای عمیقی بر فرزندپروری داشته باشد؛ زیرا والدین ممکن است درگیر دغدغه‌های مالی باشند و زمان و منابع عاطفی کمتری برای فرزندان خود باقی بگذارند. این می‌تواند بر رشد عاطفی و شناختی کودکان تأثیر بگذارد و منجر به پیامدهای بالقوه‌ای در بلندمدت شود (سیف، ۱۳۹۱).

۳.۳.۵ اختلال در عملکرد شناختی: سندرم بی‌انگیزگی یک بیماری روانی است که فرد مبتلا در شخصیت، حالات و عملکردهای مربوط به حافظه و تمرکز دچار اختلال می‌شود و به معنای واقعی بی‌علاقگی را تجربه می‌کند. فشار مالی و نیاز دائمی به اولویت دادن به بقا یکی از عواملی است که می‌تواند عملکرد شناختی را مختل کند و بر تصمیم‌گیری، حل مسئله و حافظه تأثیر بگذارد (Schultz & Schultz, 2013/1402).

۳.۳.۶ تنش رابطه: استرس ناشی از فقر می‌تواند روابط را تحت تأثیر قرار دهد و منجر به افزایش تعارض و کاهش صمیمیت عاطفی شود. این تأثیر می‌تواند مسائل مربوط به سلامت روان موجود را تشدید کند یا منجر به ایجاد موارد جدید شود.

۳.۳.۷ سوء مصرف مواد و اعتیاد: فقر می‌تواند به افزایش خطر سوء مصرف مواد و اعتیاد کمک کند؛ زیرا افراد ممکن است به مواد مخدر یا الکل به عنوان مکانیسم مقابله با شرایط دشوار خود روی آورند (Berk, 2023/1402).

۳.۳.۸ کاهش دسترسی به مراقبت‌های بهداشت روانی: مشکلات اقتصادی می‌تواند دسترسی به خدمات بهداشت روان را محدود و افراد را با منابع محدودی برای رفع نیازهای روانی خود مواجه کند (Berk, 2023/1402).

در ادغام این مضامین روان‌شناختی با روایت‌های ادبی، آثار حسینی فراتر از داستان‌سرایی متعارف است و نه فقط داستان، بلکه دریچه‌هایی را به پیچیدگی‌های ذهن انسان و جامعه در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد. علاوه بر این رمان‌های او به عنوان شاهی بر قدرت ادبیات و ابزاری برای کاوش و درک روان‌شناختی عمل می‌کنند و آنها را تبدیل به منابع ارزشمندی برای علاقه‌مندان به تعامل بین روان‌شناسی و ادبیات می‌کند.

نتیجه

در پایان، تحلیل عناصر روان‌شناختی آثار خالد حسینی نه تنها پیچیدگی‌های احساسی و تجربه‌های انسانی را با عمق و دقت آشکار می‌سازد، بلکه نگاهی ژرف به لایه‌های پنهان روان افراد و تأثیرهای جامعه و فرهنگ بر آنان دارد. حسینی با توانمندی خاصی به کاوش در درون‌مایه‌های فراوان و متنوعی می‌پردازد که شرایط انسانی را به شکلی پیچیده و چندبعدی به تصویر می‌کشد. او با روایت‌هایی که زخم‌های عمیق روح و روان شخصیت‌ها را نمایان می‌سازد به بررسی تأثیرهای ویرانگر تروما و خاطرات دردناک می‌پردازد و در عین حال نشان می‌دهد که چگونه شفا و رستگاری می‌تواند در لحظه‌های بسیار تاریک نیز جرقه‌ای از امید و بازسازی را در دل‌ها روشن کند.

شخصیت‌های حسینی که اغلب با گذشته‌ای پر از درد و تردید مواجه‌اند به مخاطب امکان می‌دهند تا مسائل بنیادی همچون خانواده، نقش‌های جنسیتی و ساختارهای قدرت را از دیدگاه روان‌شناختی و اجتماعی بررسی کند. وجود این شخصیت‌ها در مبارزه با محدودیت‌های جنسیتی و مقاومت در برابر ساختارهای اجتماعی و فرهنگی موجود نشان‌دهنده تلاش انسانی برای حفظ ارزش‌ها و ادامه دادن به مسیر زندگی در شرایط سخت است. همچنین، حسینی به تأثیرهای عاطفی عمیق فقدان و اندوه می‌پردازد و مراحل مختلف این تجربه را به تصویر می‌کشد تا نشان دهد که چگونه انسان‌ها با تاب‌آوری و پایداری می‌توانند از دل این تجربه‌ها به سوی رشد و بهبود روانی گام بردارند.

آثار او ضمن پرداختن به مفاهیمی نظیر هویت‌یابی و احساس تعلق، نحوه جستجوی شخصیت‌ها برای معنا و ارتباط در بسترهای فرهنگی، اجتماعی و شخصیتی متفاوت را به تصویر می‌کشند. این روایت‌ها به خوانندگان فرصتی می‌دهد تا در مسیر خودشناسی و رشد شخصی‌شان تأمل کنند. علاوه بر این، حسینی با پرداختن به مسائل حقوق زنان و مبارزه با تبعیض جنسیتی نه تنها به ارزیابی هنجارها و تعصب‌های اجتماعی می‌پردازد، بلکه به خوانندگان نشان می‌دهد که چگونه می‌توانند با این مسائل روبه‌رو شوند و آنها را به چالش بکشند.

در نهایت، رمان‌های خالد حسینی با روایتگری قدرتمند خود این توانایی را دارد که به عمق افکار و احساسات انسانی نفوذ و پیوندهایی ماندگار با خوانندگان ایجاد کند که فراتر از محدودیت‌های زمانی و فرهنگی است. این آثار به‌عنوان شاهدهی بر قدرت بی‌نظیر ادبیات در قلب و روح انسان‌ها باقی می‌ماند و تأثیرهای عمیقی بر خوانندگان خود می‌گذارد.

منابع

اتکینسون، ریچارد، و اتکینسون، ریتا (۱۴۰۰). *زمینه روانشناسی هیلگارد* (محمندنقی براهنی، بهروز بیرشک، مهرداد بیک، رضا زمانی، سعید شاملو، مهرناز شهرآرای، یوسف کریمی، نیسان گاهان، محمد محی‌الدین و کیانوش هاشمیان مترجمان). رشد. (اثر اصلی منتشر شده در 2000)

اویسی، عبدالعلی، و عارفی، اکرم (۱۴۰۲). بررسی ویژگی‌های رئالیستی و ناتورالیستی در آثار خالد حسینی با تکیه بر دو رمان بادبادک‌باز و هزار خورشید تابان. *پژوهش نامه ادبیات داستانی*، ۱۲ (۲)، ۳۱-۵۴.

<https://doi.org/10.22126/rp.2022.6546.1377>

مایند سستر (۱۳۹۸). *اختلال استرس پس از سانحه (PTSD) (رزیتا آستانه، مژگان کاکانیا، زهرا ابراهیمی و سرور مدحی، مترجمان)*. روان داد. (اثر اصلی منتشر شده بی تا)

برک، لورا (۱۴۰۲). *روانشناسی رشد* (یحیی سیدمحمدی، مترجم). ارسباران. (اثر اصلی منتشر شده در 2023)
بلکمن، جروم اس. (۱۳۹۴). ۱۰۱ مکانیسم دفاعی: ذهن چگونه از خود دفاع می‌کند (سیده‌زینب فرزادفر، محمود دژکام، مترجمان). رشد. (اثر اصلی منتشر شده در 2004)

بونگ، آبراهام، و مارک، ون وگت (۱۴۰۱). *روانشناسی اجتماعی* (مجید صفاری‌نیا، مترجم). ویرایش. (اثر اصلی منتشر شده در 2008)
<https://doi.org/10.4135/9781446280508>

جمشیدی، رضا، قاسمی‌پور، قدرت، و آبشیرینی، اسد (۱۴۰۲). نقد کهن‌الگویی: نظریه‌ها و رویکردها. *فنون ادبی*، ۱۵ (۱)، ۱۹-۴۸.
<https://doi.org/10.22108/liar.2023.136241.2222>

جوانمرد، غلامحسین (۱۳۹۳). *تاریخچه و مکاتب روان‌شناسی*. دانشگاه پیام نور.
حسینی، خالد (۱۳۸۶). *هزار خورشید تابان* (پریسا سلیمان‌زاده‌اردبیلی و زیبا گنجی، مترجمان). مروارید. (اثر اصلی منتشر شده در 2007)

حسینی، خالد (۱۳۹۲). *نامه کوهستان* (مهدی غبرائی، مترجم). ثالث. (اثر اصلی منتشر شده در 2013)
حسینی، خالد (۱۳۹۷الف). *بادبادک‌باز* (پریسا سلیمان‌زاده‌اردبیلی، زیبا گنجی، مترجمان). مروارید. (اثر اصلی منتشر شده در 2003)
حسینی، خالد (۱۳۹۷ب). *دعای دریا* (مصطفی دهقان، مترجم). نشر داریا. (اثر اصلی منتشر شده در 2018)
دانشگر، محمد، قاسم زاده، سیدعلی، و چهارقانی، رضا (۱۴۰۱). سایر بازتاب مضامین و روایات اساطیری- حماسی در شعر معاصر افغانستان (از مشروطه تا ۱۳۸۰ خورشیدی). *فنون ادبی*، ۱۴ (۳)، ۱۹-۳۸.

<https://doi.org/10.22108/liar.2022.134684.2176>

ساعتچی، محمود (۱۳۷۷). *نظریه‌پردازان و نظریه‌ها در روانشناسی*. سخن.
سامادیا، اریک (۱۴۰۱). *نمادها و نمادگرایی در آثار فروید- دورکیم- موس* (علیرضا اسکندری‌نژاد، مترجم). گلاذین. (اثر اصلی منتشر شده در 2019)

سیف، علی اکبر (۱۳۹۱). *روانشناسی تربیتی*. دانشگاه پیام نور.

شولتز، دوان پی، و شولتز، سیدنی الن (۱۴۰۲). *نظریه‌های شخصیت* (یحیی سیدمحمدی، مترجم). ویرایش. (اثر اصلی منتشر شده در ۲۰۱۳)

صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۹). *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)*. سمت.
غافل حربی، سینا (۱۳۹۹). *گناهان و جبران: مطالعه‌ای رفتارگراییانه از رمان تاوان (۲۰۰۱) به قلم یان مک اون و رمان بادبادک باز (۲۰۰۳) نوشته خالد حسینی* [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز]. گنج.

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/8cad93478a34b0b165e6d73ffcd12dd>

فروید، زیگموند (۱۳۹۴). *من و نهاد* (امین پاشا صمدیان، مترجم). پندار تابان. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۴۷)
کدیور، پروین (۱۳۹۲). *روانشناسی تربیتی*. سمت.

نصیری، محسن، و خیاطی، حسن (۱۴۰۳). تحلیل ساختار داستانی جواهرالاسمار به یاری چند مفهوم روان‌کاوی. *فنون ادبی*، ۱۶ (۱)، ۵۷-۸۷.
<https://doi.org/10.22108/liar.2024.140230.2336>

نوروزی، زینب، اسلام، علیرضا، و جعفری، سیدعلیرضا (۱۳۹۳). تحلیل جامعه‌شناختی شخصیت در رمان بادبادک باز. *متن‌پژوهی ادبی*، ۱۸ (۶۰)، ۱۴۵-۱۷۳.
https://ltr.atu.ac.ir/article_1004.html

هایزن، توماس، و گودفرد، ویند (۱۳۹۹). *روانشناسی اجتماعی* (یحیی سیدمحمدی، مترجم). ارسباران. (اثر اصلی منتشر شده در ۲۰۲۲)

یونگ، کارل گوستاو (۱۳۹۸). *ناخودآگاه جمعی و کهن‌الگو* (فرناز گنجی و محمدباقر اسمعیل‌پور، مترجمان). جامی. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۵۹)

Reference

- Atkinson, R., & Atkinson, R. (2000). *Hilgard's Introduction to Psychology* (M. N. Baraheni, B. Birashk, M. Beik, R. Zamani, S. Shamloo, M. Shahrarai, Y. Karimi, N. Gahan, M. Mohiuddin, & K. Hashemian, Trans.). Roshd. (Original work published 2000). [In Persian].
- Berk, L. (2023). *Developmental Psychology* (Y. Seyedmohammadi, Trans.). Arasbaran. (Original work published 2023). [In Persian].
- Blackman, J. S. (2004). *101 Defensive Mechanisms: How the Mind Shields Itself* (Z. Farzadfar & M. Dezhkam, Trans.). Roshd. (Original work published 2004). [In Persian].
- Bong, A., & van Vugt, M. (2008). *Social Psychology* (M. Safarinia, Trans.). Virayesh. <https://doi.org/10.4135/9781446280508> (Original work published 2008). [In Persian].
- Daneshgar, M., Ghasemzadeh, S. A., & Chehregani, R. (2022). Reflection of mythological and epic themes in contemporary Afghan poetry (from the constitutional period to 1380). *Literary Arts*, 14(3), 19–38. <https://doi.org/10.22108/LIAR.2022.134684.2176> [In Persian].
- Freud, S. (1947). *The Ego and the Id* (A. Pashasamadian, Trans.). Pendar Taban. (Original work published 1947). [In Persian].
- Ghafel Harbi, S. (2020). *Sins and Reparation: A Behavioral Study of Ian McEwan's Atonement (2001) and Khaled Hosseini's The Kite Runner (2003)* [Master's thesis, Shiraz University]. Ganji. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/8cad93478a34b0b165e6d73ffcd12dd> [In Persian].
- Heinzen, T., & Goodfriend, W. (2022). *Social Psychology* (Y. Seyedmohammadi, Trans.). Arasbaran. (Original work published 2022). [In Persian].
- Hosseini, K. (2003). *The Kite Runner* (P. Soleymanzadeh-Ardebili & Z. Ganji, Trans.). Morvarid. (Original work published 2003). [In Persian].
- Hosseini, K. (2007). *A Thousand Splendid Suns* (P. Soleymanzadeh-Ardebili & Z. Ganji, Trans.). Morvarid. (Original work published 2007). [In Persian].
- Hosseini, K. (2013). *And the Mountains Echoed* (M. Ghabraei, Trans.). Sales. (Original work published 2013). [In Persian].

- Hosseini, K. (2018). *Sea Prayer* (M. Dehghan, Trans.). Daria. (Original work published 2018). [In Persian].
- Jamshidi, R., Ghasemipour, G., & Abshirin, A. (2023). Archetypal criticism: Theories and approaches. *Literary Arts*, 15(1), 19–48. <https://doi.org/10.22108/LIAR.2023.136241.2222> [In Persian].
- Javanmard, G. (2014). *History and Schools of Psychology*. Payame Noor University. [In Persian].
- Jung, C. G. (1959). *The Collective Unconscious and Archetypes* (F. Ganji & M. Esmailpour, Trans.). Jami. (Original work published 1959). [In Persian].
- Kadivar, P. (2013). *Educational Psychology*. Samt. [In Persian].
- Mind Center. (n.d.). *Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD)* (R. Astaneh, M. Kakanian, Z. Ebrahimi, & S. Madahi, Trans.). Ravan Dad. [In Persian].
- Nasiri, M., & Khiyati, H. (2024). Structural analysis of Jawahir al-Asmar with the help of psychoanalytic concepts. *Literary Arts*, 16(1), 57–87. <https://doi.org/10.22108/LIAR.2024.140230.2336> [In Persian].
- Norouzi, Z., Eslam, A., & Jafari, S. A. (2014). Sociological analysis of character in *The Kite Runner*. *Textual Studies in Literature*, 18(60), 145–173. https://ltr.atu.ac.ir/article_1004.html [In Persian].
- Oveisi, A., & Arefi, A. (2023). A study of realist and naturalistic components in the works of Khaled Hosseini: A review of *Kite Runner* and *A Thousand Splendid Suns*. *Research on Fictional Literature*, 12(2), 31-54. <https://doi.org/10.22126/rp.2022.6546.1377> [In Persian].
- Saatchi, M. (1998). *Theorists and Theories in Psychology*. Sokhan. [In Persian].
- Saif, A. A. (2012). *Educational Psychology*. Payame Noor University. [In Persian].
- Samadia, E. (2019). *Symbols and Symbolism in the Works of Freud, Durkheim, and Mauss* (A. Eskandarinejad, Trans.). Golazin. (Original work published 2019). [In Persian].
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2013). *Theories of Personality* (Y. Seyedmohammadi, Trans.). Virayesh. (Original work published 2013). [In Persian].
- Sedigh Sarvestani, R. (2010). *Social Pathology: Sociology of Social Deviance*. Samt. [In Persian].